

Більчук О.О.,
асистент кафедри права та правоохоронної діяльності
Державний університет «Житомирська політехніка»
м. Житомир
Кривець Д.О.,
студентка 3-го курсу освітнього ступеня «бакалавр»
Державний університет «Житомирська політехніка»
м. Житомир

НЕПОКОРА, ВЧИНЕНА В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ ЧИ В БОЙОВІЙ ОБСТАНОВЦІ, ОСОБЛИВОСТІ КВАЛІФІКАЦІЇ ОБ'ЄКТИВНОЇ СТОРОНИ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВОПОРУШЕННЯ

Очевидно та зрозуміло, що питання кваліфікації непокори, вчиненої в екстремальних умовах, таких як воєнний стан чи бойова обстановка, є надзвичайно актуальною на сьогодні. Особливість мети кримінального правопорушення передбаченого ч.4 ст.402 КК України полягає в наступному. З одного боку це необхідність підтримувати дисципліну та порядок у збройних силах та інших військових формуваннях вимагає жорсткої відповідальності за непокору. З іншого боку це особливі умови, в яких діють військовослужбовці та інші особи, можуть впливати на їхню поведінку та спричиняти ситуації, що вимагають індивідуального підходу при оцінці їхніх дій.

Військовий стан та бойові дії створюють унікальний правовий режим, який характеризується підвищеною небезпекою, стресом та умовами невизначеності. Часто, виконання наказу має високий ризик для життя та здоров'я військовослужбовця, і на противагу, невиконання наказу має високий ризик для підрозділу в умовах бойової ситуації. Така потреба в балансуванні між інтересами загального порядку виконання наказів у військових формуваннях та інтересами військовослужбовця і зумовили інтерес до обраної теми.

Диспозиція норми, яка передбачена ч.4 ст.402 КК України наступна: *“Непокора, вчинена в умовах воєнного стану чи в бойовій обстановці”*.

Предметом цього дослідження є саме об'єктивно сторона правопорушення, зокрема розкриття поняття “непокора”. Саме тому увага не буде зосереджена на таких термінах як “воєнний стан”, “бойова обстановка”.

Життя і діяльність військових формувань побудовані на принципі повної єдино-начальності командирів і начальників. Суть єдиноначальності полягає в зосередженні у командира всіх функцій управління ввіреним підрозділом. Він повністю відповідає за бойову підготовку, військову дисципліну, стан озброєння, бойової техніки, транспорту, матеріально-побутове і медичне забезпечення військової частини [3].

Стаття 6 Дисциплінарного статуту Збройних Сил України передбачає: *“Право командира - віддавати накази і розпорядження, а обов’язок підлеглого - їх виконувати, крім випадку віддання явно злочинного наказу чи розпорядження. Наказ має бути виконаний сумлінно, точно та у встановлений строк”*. *Відповідальність за наказ несе командир, який його віддав. У разі непокори чи опору підлеглого командир зобов’язаний для відновлення порядку вжити всіх передбачених статутами Збройних Сил України заходів примусу аж до притягнення його до кримінальної відповідальності.”*[2]

З об’єктивної сторони цей злочин вчиняється шляхом відкритої відмови виконати наказ начальника (непокори) або в іншому умисному невиконанні наказу [3].

Тобто ознаками діяння є відкритість відмови та наявність умислу.

Відкрита відмова від виконання наказу визначає найбільш зухвалу форму невиконання. При такій непокорі підлеглий у категоричній формі усно або письмово заявляє, що він виконувати наказ не буде [5].

У судовій практиці зустрічається наступний спосіб оцінки обставини кримінального правопорушення передбаченого ч.4 ст.402 КК України. Суд, при викладенні мотивувальної частини дає відповіді на наступні запитання:

- 1) Чи є обвинувачений суб’єктом інкримінованого йому злочину?
- 2) Чи наявні у діях обвинувачення ознаки об’єктивної сторони складу інкримінованого йому злочину?
- 3) Чи наявні у діях обвинуваченого ознаки суб’єктивної сторони складу інкримінованого йому злочину?

4) Чи відповідає об'єкт посягання ознакам безпосереднього об'єкту інкримінованого обвинуваченому злочину?

Щодо об'єктивної сторони, мотивування зазвичай має наступний зміст:
“...вирішуючи питання щодо наявності в його діях ознак об'єктивної сторони інкримінованого злочину, суду необхідно надати відповідь на таке питання: «Чи здійснив обвинувачений відкриту відмову від виконання наказу командира в умовах воєнного стану?» Надаючи відповідь на це питання, суд виходить з того, що матеріалами кримінального провадження встановлено та не оспорується й стороною захисту, що після шиккування військовослужбовців та віддання наказу командир вказав зробити крок вперед з шеренги тим військовим, які відмовляються виконати наказ і пояснити причину відмови. ОСОБА_5 зробив крок вперед на підтвердження відмови виконати наказ та пояснив свою відмову виконати бойове розпорядження станом здоров'я, бо потребував лікування у стоматолога. За таких обставин суд констатує в діях ОСОБА_5 наявність ознак об'єктивної сторони інкримінованого йому злочину за ч. 4 ст. 402 КК України” [5].

З наведеного прикладу вбачається, що така ознака об'єктивної сторони, як публічність, проявляється у взаємовідносинах військовослужбовця та командира, але з присутністю (залученістю) інших осіб які б надали таким взаємовідносинам ознаки публічності.

Найбільш часті докази, які сторона обвинувачення та суд використовують для кваліфікації обставини про відкриту відмову від виконання наказу, зображаючи ознаку публічності, наступні:

- свідки. Найчастіше це також військовослужбовці яким доводився той же наказ командира, який не був виконаний;
- відеозаписи з мобільних телефонів або відеокамер на які фіксувався процес доведення наказу командира до особового складу;
- відеозаписи з мобільних телефонів або відеокамер на які фіксувався процес доведення відмови військовослужбовця від виконання наказу;

- протоколи слідчих експериментів, які відтворюють процеси доведення наказу командира до особового складу або відмови військовослужбовця від виконання наказу.

Підлеглий військовослужбовець також може мовчки демонстративно вчиняти дії, які свідчать про те, що наказ виконуватись не буде. Публічна непокора, особливо перед строєм, як правило, свідчить про її підвищену суспільну небезпеку.

Поняттям невиконання наказу охоплюється: невиконання дій, які передбачені наказом; вчинення дій, які заборонені наказом; неналежне виконання наказу, тобто відступ від його припису в часі, місці та характері дій.

Непокору слід вважати закінченим злочином з моменту відкритої відмови виконати наказ або з моменту навмисного його невиконання незалежно від настання наслідків [3].

В примітці до цієї ж статті вказане роз'яснення поняття “бойова обстановка”: *“Під бойовою обстановкою в розділі XIX цього Кодексу слід розуміти обстановку наступального, оборонного чи іншого загальновійськового, танкового, протиповітряного, повітряного, морського тощо бою, тобто безпосереднього застосування військової зброї і техніки стосовно військового супротивника або військовим супротивником. Обстановка бою, в якому бере участь військове з'єднання, частина (корабель) або підрозділ, розпочинається і закінчується з наказу про вступ у бій (припинення бою) або з фактичного початку (завершення) бою”* [1].

Непокора військовослужбовця є злочином із формальним складом, тому кримінальна відповідальність за неї не залежить від настання суспільно небезпечних наслідків.

Такого висновку дійшов ККС ВС у постанові від 23 травня 2024 року у справі № 185/4595/22 (провадження № 51-7414км23) [4]

Підсумовуючи, варто зазначити, що об'єктивна сторона кримінального правопорушення, передбаченого ч.4 ст.402 КК України, може мати багато різних форм діяння, однак потребує чіткого фіксування ознак (критеріїв) таких дій, як публічність та відкритість.

Список використаних джерел:

1. Кримінальний кодекс України : Кодекс України від 05.04.2001 № 2341-III : станом на 21 листоп. 2024 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text> (дата звернення: 24.11.2024).
2. Про Дисциплінарний статут Збройних Сил України : Закон України від 24.03.1999 № 551-XIV : станом на 9 серп. 2024 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/551-14#Text> (дата звернення: 24.11.2024).
3. Кримінальний кодекс України. Науково-практичний коментар : у 2 т. / за заг. ред. В. Я. Тація, В. П. Пшонки, В. І. Борисова, В. І. Тютюгіна. 5-те вид., допов. Харків : Право, 2013.
4. Непокора: Верховний Суд вказав на особливості складу військового злочину. ЮРЛІГА. URL: https://jurliga.ligazakon.net/news/228476_nepokora-verkhovniy-sud-vkazav-na-osoblivost-skladu-vyskovogo-zlochynu (дата звернення: 24.11.2024).
5. Вирок Костянтинівського міськрайонного суду Донецької області від 15.05.2023 у справі №233/2394/22. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/110861932> (дата звернення: 24.11.2024).